

Становище

от Елена Асенова Янакиева, доц. д-р, Национална библиотека „Св.Св. Кирил и Методий”

за дисертационния труд на Орлин Любенов Илиев за присъждане на образователна и научна степен „доктор” по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки /Книгознание, библиотекознание и библиография/

Тема „Електронно архивиране – предизвикателства пред архивната система в България”

Научен ръководител проф. д.н. Цветанка Христова Панчева

1. Съответствие на процедурата с действащата нормативна уредба

Представеният дисертационен труд и всички останали материали отговарят на критериите и показателите, заложи в ЗРАСРБ, неговия Правилник и Правилниците за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности на Софийски университет „Св. Климент Охридски”

2. Общо представяне на кандидата

Орлин Любенов Илиев е бакалавър по история, магистър по „Право” и „История” – магистърска програма „Архиви и музеи, опазване на културното наследство в информационното общество” към Правно-историческия факултет при Югозападния университет „Неофит Рилски”. От 2019 г. е докторант в Софийски университет „Св.Кл. Охридски”. Работил е като специалист и експерт в различни отдели към Държавен архив - София. От 2014 г. досега е началник отдел „Дигитализация”. Основните му професионални дейности са свързани с разработване на методически документи, анализи, инструкции, становища и др. в областта на дигитализацията на архивните документи. Организира и участва в попълване на базата на дигиталния архив в Информационната система на държавните архиви /ИСДА/.

Актуалност на проблематиката на дисертационния труд

Въвеждането на архивиране на електронни документи за нуждите на администрациите, пряко свързано с развитието на информационните и комуникационни технологии и наложилата се тенденция за „дигитално” общество, става изключително актуална.

Появиха се много неизследвани проблеми, които новите носители на информация поставят, и които пряко засягат архивите – инфраструктурни, финансови, кадрови, юридическа стойност, опазване на документите, достъп до тях и редица други. В този смисъл темата за историческото развитие на архивите и пътят им към електронно архивиране като част от електронното управление, до много голяма степен неизследван досега, е актуална и значима.

3. Структура и съдържание на дисертацията

Дисертационният труд се състои от увод, четири глави, заключение, използвани източници и литература /26 стр./– непубликувани източници - 3, публикувани – нормативни и стратегически документи - 57, публикации - 79, електронни ресурси - 135. Представени са и седем приложения. Общият обем е 208 страници, от които 181 основен текст. Трудът съдържа 7 таблици и 43 фигури. Хронологичният обхват на изследването е от края на 19. досега.

Уводът посочва целите, задачите, обекта, предмета, методиката на изследването и работните хипотези. Обект на изследването е системата на българските архиви и конкретно на Държавна агенция Архиви, функционирането ѝ в дигитална среда и ролята на електронното архивиране. Поради обема, удачно са направени ограничения, свързани с работата със секретни документи, киберсигурност и изкуствен интелект. Предмет е изграждането на информационни системи, дигитален архив и управление на електронни документи, както и осъществяване на електронни услуги. Целите са ясно дефинирани и са свързани с проследяване историческото развитие на архивите у нас, съвременното им състояние и специфичните им връзки с държавното управление, както и факторите, които влияят върху развитието му. Дисертантът посочва, че цели да предизвика поле за дискусия по тези проблеми. За постигането на целите докторантът формулира шест основни задачи, като във връзка с две от тях са проведени две анкети и интервю със служители в архивите. Първата е проведена през 2020 г. във връзка с изграждане на модел за е-архивиране и е насочена към централната и общинска администрация у нас и към национални архиви от страни в ЕС. Втората е проведена във връзка с изпълнението на изискванията по общата рамка за оценка /Common Assessment Framework - CAF/. Докторантът посочва и пет работни хипотези, които доказва в хода на изследването си. Използваните изследователски методи са подходящи за темата – наблюдение, издирване, анализ и синтез.

Глава първа е посветена на историята и съвременното състояние на архивите в България. Подробно и с отлично познаване на документите е представена историята и нормативното уреждане на архивите. Открити са основните принципи, залегнали в тях, създаването на специализирани звена, на цялостна методика за работа с архивни документи. Коментирани са трансформациите в българската архивна система в условията на автоматизация на част от процесите, създаване на национален архивен фонд, структурните промените. Докторантът отбелязва, че структурните промени налагат създаването на централизирана база данни, но вече в електронен формат, определяне на специфични понятия, нова методика, съобразена с електронната среда.

Следващата част от тази глава е посветена на автоматизацията на архивните процеси и създаването на нова информационна система на държавните архиви. И тук докторантът показва много добро познаване на проблема и тълкува редица въпроси, появили се в процеса на работа. В последната част от първа глава е представен подробно проектът „Дигитален архив”. За съпоставка с подобни дейности в други страни прави анкетно проучване. Изводите са свързани с факта, че архивите са трансформирали дейността си така, че от пасивни пазители на документи са се превърнали в портали за достъп до цифровото документално наследство. Основните проблеми, които откроява, са свързани с нуждата от периодична миграция на данните и специалисти с необходимата квалификация /”софтуерни инженери”/, не само архивисти, недостатъчно пространство за съхранение на данните, липсата на постоянно финансиране, което според него прави ситуацията в българските архиви „непредсказуема в дългосрочен план”.

Глава втора. Електронното управление и мястото на архивната институция в него

В тази глава докторантът обстойно представя и тълкува дейностите, предприети на държавно ниво за електронно управление – нормативни документи, стратегии, концепции и др. и логично проследява подробно връзката на е-архивиране с електронното управление. Представя приетата държавна Стратегия за развитие на електронното управление в Република България /2014-2020 г./ и Пътна карта за нейното изпълнение. Като анализира заложените стратегически цели, посочва, че електронното архивиране е включено в стратегията, а „връзките с архивите са ясно дефинирани, тъй като те са пряк участник в една йерархична система на държавно управление”. Разгледани са и други стратегически документи, свързани с цифровата трансформация, и мястото на България в европейски и международни проучвания. Резултатите са представени в много фигури и са коментирани обстойно. За архивите проблемите според докторанта са свързани с ниското заплащане на висококвалифицирани специалисти, слаба социална мобилност, ниско ниво на професионални умения и др. Отчита значението на образованието и необходимостта от обучения за повишаване на цифровите умения. Докторантът прави следните изводи – функционирането на електронното управление трябва да се свързва с най-високото ниво на изпълнителната власт; връзката между отделните звена да става чрез специален орган; правителството да насочи усилията си към устойчивост, минимизиране на публичните разходи и по-добро управление, както и интеграция с европейските страни и институции. Приоритет да бъде развитие на умения за бъдещето, повишаване на квалификацията и преквалификацията, с акцент повишаване на цифровите умения. Като основен проблем докторантът посочва, че архивите продължават да не са достатъчно разпознати като партньор в електронното управление.

Глава трета. Е-Архивиране

Това е най-важната тема в дисертацията. Докторантът разглежда проблемите на електронните документи и необходимостта от технологичен модел за тях като основен за българската архивна система. Подчертава, че той се основава на специализирана система за е-архивиране и разглежда предложената от архивите „Секторна стратегия за

развитие на електронното управление в областта на електронен архив и електронно архивиране на документи 2024-2030 г” и проект „Пътна карта” към нея. Изяснява определенията и основните характеристики на електронния документ, дефинициите за тях в нея и в Закона за електронния документ и електронния подпис – ЗЕДЕП, и обосновава собственото си схващане /съвпадащо с дефиницията в ЗЕДЕП/. Другата важна част от тази глава е внедряването на нова Система за електронно архивиране на ценни електронни документи - СЕА. Докторантът прави обстоен анализ на системата, очертава проблемни места, изследва технологични дейности, представя различни чужди практики. За оценката ѝ използва данните от емпирично вътрешно архивно изследване, осъществено чрез анкета, изпраена до публичната администрация у нас и до страните-членки на ЕС. Тази анкета е важна, тъй като дава възможност за по-голяма обективност, въпреки малкия брой страни, които отговарят /шест европейски архива/, и непълния брой отговорили администрации у нас. Фокусът на анкетата е върху електронно създадените документи. Въпросите обхващат нормативната база, инфраструктурата, документооборотът, файловете формати и стратегии и визия за бъдещо управление. Докторантът подробно тълкува данните и посочва основни проблеми на национално ниво, напр. българските архиви не разполагат със собствен дигитален център за съхранение на данни, за разлика от останалите страни; българската администрация има множество Административни информационни системи /АИС/, но липсва координация с архивната методика в областта на електронните документи и задължителните им метаданни. Като голям пропуск докторантът посочва липсата на електронен управленски архив в АИС, който според него е „мостът” с архивите. Посочва още редица пропуски – липса на правила за унищожаване на електронни документи, липсата на финанси за наемане на подходящи специалисти, достатъчно дисково пространство за съхранение на данните. Обект на анализа е и интеграцията на новата система и съществуващата ИСДА, тъй като ще се администрират две бази от данни, както и архитектурата на системата по отношение интеграцията с външни информационни системи.

Третата част от тази глава анализира опазването и съхранението на електронните документи. Според докторанта, задачите на архивистите започват от момента на създаване на електронния документ; експертизата и подборът трябва да бъдат интегрирани в самия процес на управление; архивите като институция имат основна роля – тя е коментирана подробно. Други проблеми, които докторантът анализира, са свързани с онлайн достъпа, новите професионални компетентности на архивистите, проучване нагласите на потребителите на архивна информация.

В тази основна глава от дисертацията докторантът доказва, че електронното архивиране е основен приоритет за архивите, а изграждането на технологичен модел на СЕА и оценката ѝ е основата за работата им занапред. Показва много добро познаване на нормативните и други документи, на технологичните и техническите въпроси, на теоретичните и практически постановки в българската и чужда практика. Богатият му практически опит допринася за поставянето на редица проблеми. В същото време ми се струва, че анализът на толкова много документи, проекти, модели, стандарти,

технически данни и др. води до известно размиване, трудно осмисляне и следване основните тези на докторанта.

Глава четвърта. Е-услугите в архивите като следствие от е-архивирането и дигитализацията

В тази глава докторантът изяснява осигуряването на публичен достъп до съхраняваните електронни архивни документи и свързаните с тях услуги. Проследява началото и анализира резултатите от въвеждането на девет електронни услуги, съответствието с нормативната уредба, нивата на контрол, възможностите за проверка на състоянието на услугата и др. Изследва потребителските нагласи, което е в пряка връзка с качеството на услугите, като анализира попълнените от потребителите анкетни карти за качеството на услугите и направените предложения, т.е. стъпва на достатъчно достоверни данни, и обстойно ги тълкува. Представя и емпирични данни за използването на дигитализираните и електронни документи /достъпност/, като сравнява с примери от европейската практика. Отбелязва, че дейността е разширена с възможността за изготвяне на писмени справки по заявка и писмени отговори, които трябва да се разглеждат като част от достъпността. Въз основа на отчетите открива тенденции, най-важните от които са увеличен брой потребители, които предпочитат електронните услуги и намаляване на физическите посещения в читалните. Данните са онагледени с таблици. Друг изследван показател е броят на използваните архивни единици в читалните. За последните три години те намаляват прогресивно, а основните причини са пандемичната обстановка и въвеждането на ИКТ. Друг намаляващ показател е броят на копията на архивни документи и увеличаване броя на дигиталните, както и на заснетите със собствена техника. Друга предложена информация е за потребителските интереси към дигиталната информация, съдържаща се в Интернет, събрана от българските архиви, както и данни от публичната част на ИСДА за най-популярните за разглеждане документи. Трайно увеличаващият се брой документи за периода 2015-2022 г. в ИСДА е ясно доказателство за предпочитанията на потребителите към дистанционен достъп. Достъпът до аудио-визуалните документи чрез СЕА предстои да се анализира, но резултатите засега потвърждават очертаната тенденция.

В последната част от четвърта глава са представени дейностите за оповестяване и реклама – създаване на специализирани сайтове и платформи и др., както и опитът на други страни.

Изводите са свързани с няколко основни тенденции – разрастване на дигиталния архив, като нивото е съотносимо с европейските и световни архиви; обслужване 24/7; използване на дигиталните технологии за добавяне на стойност чрез индексирание, алгоритми за търсене и др. Като слабост е посочена липсата на допълнителни възможности за търсене и анализ на потребителска информация, ниско ниво на защита, технически грешки.

В заключението докторантът обобщава основната си теза – появата на електронните документи, носещи качествено нови характеристики, изправя архивите пред предизвикателства. Технологичните решения, насочени към осигуряване и подобряване

на достъпа до архивна информация, трябва да са съобразени с нормативни, стратегически, административни, управленски и др. документи, на стандарти и протоколи, както и да се основават на проучване уменията и изисквания на новия тип потребител. Необходима е промяна в методиката за работа с новите документи, прецизиране на терминологията, промяна в нагласите на архивистите, като се търси баланс между традиционните и новите методи на работа. Тези и други проблеми трябва да се дискутират широко.

4. Научнотеоретични и практическо-приложни приноси

- Особено важен принос за мен е цялостният подход на докторанта към темата – електронното архивиране е част от електронното управление; то трябва да се основава на нормативни и ведомствени актове и свързаните с тях стратегически документи, които се нуждаят от промени; оптимизирането на дейностите е в пряка зависимост от информационните технологии; необходими са промени в продуктите и предлаганите услуги; промяната може да стане чрез мотивиране на служителите и нови компетентности; потребителите са важен участник в промените. Този подход определя структурата на дисертационния труд.
- За първи път е направен цялостен анализ на развитието на архивите у нас от създаването до съвременното им състояние и превръщането им все повече в дигитални; изведени са принципи за електронно архивиране; направен е обстоен анализ на новия технологичен модел за управление и достъп до електронни документи; проучени са и представени промените в професията на архивиста; дефинирани или обстойно са тълкувани архивни и технически термини.
- Посочените дейности се базират на огромен брой нормативни, стратегически, методически и др. документи и на добри чужди практики и анкетни проучвания, което гарантира тяхната обективна оценка
- Посочени са най-важните проблеми – недостатъчна координация при създаването на отделните системи, необходимост от сътрудничество на всички нива, повишаване квалификацията на персонала и др. Те са изведени в изводите след всяка глава. Това е особено важно и за оценката на СЕА.

5. Автореферат

Авторефератът коректно представя, а в определени случаи и допълва дисертацията.

6. Публикации по темата - докторантът представя шест самостоятелни публикации и една в съавторство. Всички те са по темата на труда.

7. Бележки и препоръки – темата е изключително сложна, засяга различни научни области, изисква проучване на огромен обем информация и поставя редица проблеми. Струва ми се, че в опита си да обхване всички тях – нормативни, законодателни, организационни, технологични, икономически, опазване, достъп, представяне на чужди практики, емпирични данни и т.н., докторантът представя и анализира прекалено много информация, което прави трудно осмислянето ѝ и до известна степен размива текста. Това се отнася най-много за трета глава, основната в предложения труд.

8. Заключение

Предложеният дисертационен труд на Орлин Илиев е задълбочено и приносно изследване по неизследвана и много важна тема. Препоръчвам на Орлин Любенов Илиев да бъде присъдена образователна и научна степен „доктор” по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки /Книгознание, библиотекознание и библиография/.

25.03.2024 г.

Доц. д-р Елена Янакиева